

EKOLOGIK TURIZMNING TAVSIFI VA TURLARI
DESCRIPTION AND TYPES OF ECOLOGICAL TOURISM

Maxsetova Monika Farxat qizi
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Turizm va mehmondo'stlik fakulteti
1-bosqich magistranti

Makhsetova Monika Farkhat qizi
Tashkent State University of Economics
Faculty of Tourism and Hospitality
1st year master's student

Annotatsiya. Mazkur maqolada ekologik turizmning mohiyati, asosiy prinsiplari va turlari batafsil tahlil qilinadi. Ekologik turizm atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va mahalliy aholining farovonligini oshirishga yo'naltirilgan turizm turi sifatida ko'rib chiqiladi. Shuningdek, maqolada ekologik turizmning tabiatni kuzatish, ekotizimlarni o'rganish, madaniy va an'anaviy tajribalarni qo'llab-quvvatlash, faol ekologik sayohatlar va agrar turizm kabi turlari o'rganiladi. Ushbu maqola ekologik turizmning ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik ahamiyatini yoritishga qaratilgan bo'lib, uning barqaror rivojlanishdagi o'rni alohida ta'kidlangan.

Kalit so'zlar. Ekologiya, ekoturizm, ekologik ta'lim, turistik resurslar, turoperator, rekreatsiya, texnogen omillar.

Аннотация. В этой статье подробно анализируется сущность, основные принципы и виды экологического туризма. Экологический туризм рассматривается как вид туризма, направленный на охрану окружающей среды, рациональное использование природных ресурсов и повышение благосостояния местного населения. В статье также рассматриваются такие виды экологического туризма, как наблюдение за природой, изучение экосистем, поддержка культурного и традиционного опыта, активные экологические путешествия и аграрный туризм. Данная статья направлена на освещение социального, экономического и экологического значения экологического туризма, подчеркивая его роль в устойчивом развитии.

Ключевые слова. Экология, экотуризм, экологическое образование, туристские ресурсы, тuroperator, рекреация, техногенные факторы.

Annotation. This article provides a detailed analysis of the essence, main principles, and types of ecotourism. Ecotourism is considered a type of tourism aimed at protecting the environment, rational use of natural resources, and improving the well-being of the local population. The article also examines types of ecotourism, such as nature observation, ecosystem study, support for cultural and traditional experiences, active ecotourism, and agrotourism. This article aims to highlight the social, economic, and ecological significance of ecotourism, emphasizing its role in sustainable development.

Key words. Ecology, ecotourism, environmental education, tourist resources, tour operator, recreation, and anthropogenic factors.

XXI asrning boshi insoniyat tarixida global muammolar va ijtimoiy ziddiyatlarning keskinlashuv davriga aylandi, desak mubolag'a bo'lmaydi. Bu borada, zamonaviy ekologik inqiroz alohida o'ringa ega bo'lib, jamiyat nafaqat tabiiy resurslardan oqilona foydalanish orqali atrof-muhitga salbiy ta'sirni minimallashtirish, balki qadriyatlar tizimini o'zgartirish, jamiyat va tabiat o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning yangi shakllarini rivojlantirish zarur. Shu nuqtayi nazardan bugungi kunda, har qanday davlatning ichki va tashqi siyosatining asosiy tamoyillaridan biri insonning buguni va kelajagi uchun atrof-muhitni va uning tarkibiy qismlarini asrab-avaylash hisoblanadi.

Jahonda global muammolar: suv tanqisligi, iqlimni o'zgarishi, havoning ifloslanishi, ozon qatlamini yemirilishi, o'rmonlarni qisqarishi, aholini va avtomobillarni ko'payishi kabilar yuzaga kelmoqda. Ushbu zamonaviy inqirozli hodisalarni hisobga olgan holda, "inson-tabiat" tizimidagi munosabatlarni uyg'unlashtirishga imkon beradigan rivojlanishning ustuvor yo'nalishlaridan biri bu ekoturizm bo'lib, u so'nggi yillarda tez sur'atlarda rivojlanmoqda.

Xususan, O'zbekiston Respublikasi Markaziy Osiyo hududidagi davlatlar orasida ekologik turizmni rivojlantirish bo'yicha katta imkoniyatlariga ega bo'lgan va bu borada raqobatbardoshligi yuqori mamlakatlardan hisoblanadi. Yuksak tog' cho'qqilarimiz, uch ming yillik insoniyat tamadduniga guvoh shaharlarimiz, cho'l va yashil vodiylarimiz, ming bir dardga shifo zilol suvlarimizning borligi ushbu sohani rivojlantirish uchun ulkan imkoniyatlar yaratib beradi. Mavjud imkoniyatlarda to'g'ri foydalanish uchun esa mamlakatimiz tabiatining xilma-xil va boy turistik-rekreatsiya resurslari salohiyatidan samarali foydalanish, tabiat va madaniyat meroslarini asrash va muhofaza qilish, mahalliy aholini ish bilan ta'minlash bo'yicha tegishli dasturlar ishlab chiqish zarur.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "O'zbekiston Respublikasining turizm sohasini jadal rivojlantirishni ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida" gi 2016-yil 2-dekabrdagi PF-486-sonli Farmoni mamlakatimizda turizmni rivojlantirishda tub

burilishni, yangi bosqichning zaminini, turizmda istiqbolli islohotlarning sharoitlarini yaratdi. Prezident farmonida: “Mamlakatda turizmi jadal rivojlantirish, mavjud ulkan turizm salohiyatdan yanada to‘liq va samarali foydalanish, an’anaviy madaniy-tarixiy turizm bilan birgalikda turizmning boshqa salohiyatli turlarini ekologik turizmni ichki, kirish va chiqish turizmini kompleks rivojlantirishning milliy va hududiy dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish” belgilangan.

Bugungi kunda ilmiy va ommabop adabiyotlar, shuningdek, ommaviy axborot vositalarida ekoturizmning o‘rni va ahamiyatini ochib berishga qaratilgan ko‘plab qarashlar olg‘a surilmoqda. Xalqaro maqomdagi tashkilot va muassasalarning ma’lumotiga ko‘ra, ko‘pgina turizm turlari yiliga o‘rtacha 5 foizga ortib borayotgan bo‘lsa, ekoturizm yiliga o‘rtacha 20-30 foizga o‘sib bormoqda. Aksariyat mutaxassis va tadqiqotchilarning ilmiy tajriba va xulosalari shuni ko‘rsatmoqdaki, ekoturizm turizmning yangi va yosh yo‘nalishi bo‘lishiga qaramasdan, ommalashuvi boshqa turistik yo‘nalishlarga nisbatan 2-3 barobar jadal kechmoqda¹.

Ekologik turizm (eko-turizm) so‘ngi yillarda jadal rivojlanayotgan turizm turlaridan biri hisoblanadi. Ushbu turizm turi atrof-muhitni saqlash, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va mahalliy aholining farovonligini oshirishga yo‘naltirilgan. Eko-turizm odatiy turizmga nisbatan mas’uliyatliroq va barqarorlikni ta’minlashni maqsad qiladi.

Ekoturizm (yashil turizm) - antropogen ta’sirga nisbatan ta’sirlanmagan tabiiy hududlarga tashrif buyurishga qaratilgan barqaror turizmning bir shaklidir². Ekologik turizm - tabiiy hududlarga mas’uliyatli sayohat bo‘lib, u atrof-muhitni asraydi va mahalliy aholi farovonligini oshiradi. Bu shunchaki tabiatga chiqish emas, balki atrof-muhitni saqlashga qaratilgan ongli munosabatdir. Bu tabiat bilan o‘zaro aloqada bo‘lishning mas’uliyatli usuli hisoblanadi.

Ekologik turizmning asosiy maqsadi tabiiy muhitni saqlash va himoya qilishdir. U ekologik barqarorlikni ta’minlash, biologik xilma-xillikni qo‘llab-quvvatlash va turizm faoliyatining atrof-muhitga salbiy ta’sirini minimallashtirishga qaratilgan. Bu turizm turi ekologik ta’lim va ongni oshirishda ham muhim ahamiyatga ega. Eko-turizm tabiatni his qilish, yangi tajribalar orttirish va mahalliy madaniyatni o‘rganish imkoniyatini beradi.

Ekologik turizmning asosiy prinsiplari

1. **Barqarorlik:** Turizm faoliyati natijasida tabiiy resurslar va ekotizimlarga zarar yetkazmaslik.
2. **Mahalliy aholining qo‘llab-quvvatlanishi:** Turizm daromadlarining mahalliy jamiyatga qaytarilishi va ularning farovonligiga xizmat qilishi.

¹ O‘zbekistonda ekologik turizmni rivojlantirish Konsepsiyasi, Ekologik xabamomasi, j. N 6, 2007, Toshkent 8-14-bb

² R.Xaitov “Ekologik turizm” o‘quv qo‘llanma. – Toshkent: 2018. -248 b

3. **Ta'limiy ahamiyat:** Turistlarni ekologik masalalar bo'yicha xabardor qilish va ularning ekologik ongini oshirish.

4. **Tabiiy va madaniy merosni saqlash:** Ekologik va madaniy boyliklarni asrab-avaylash.

Ekologik turizm bo'yicha dunyo olimlari ikkita asosiy maktabga bo'linadi. Ulardan biri Amerika qit'asi va ingliz tilida so'zlashadigan mamlakatlar. Ikkinchisi Yevropa, Nemis tilida so'zlashuvchi davlatlar. Birinchi maktab vakillari AQSh, Kanada, Avstraliya, Buyuk Britaniya maktablarining o'ziga xos xususiyati bu: tabiiy va muhofaza qilinadigan landshaftlar bilan inson faoliyati tabiatga uzviy bog'liq hamda sayohat va dam olish g'oyasidir. Bu maktabining yana asosiy g'oyalardan ekologik turizmni ekologik ta'lim bilan birgalikda an'anaviy madaniyatlarga hurmat qilishdir deya tasniflashadi³.

Germaniya, avstriyalik va shveysariyalik olimlarning qarashlarini aks ettiruvchi yevropa ekologik turizm maktabi ham birinchi navbatda ekologik turizmni ekologik tabiatga asoslashadi. Va har qanday inson faoliyati, shu jumladan turistik faoliyat ham, ma'lum chegaralardan oshmasligi va tabiiy ekologik tizimlarning o'zini barqaror holatda saqlash qobiliyatiga ega bo'lish kerak deya nazariy qarashlarni ilari surishadilar. Bu maktab olimlarning qarashlarini umumlashtirgan holda biz Ekologik turizmni: turistlar uchun tashrif buyurilgan mintaqalarning madaniy qadriyatlari tabiiy boyliklariga hurmat qilgan holda mintaqa iqtisodiyotiga foyda keltirish deya nazariy tomondan baholadik.

Zalatan A. ekoturizmni quyidagi 4 yo'nalishdagi turlarga bo'lishadi⁴:

1. Ilmiy ekoturizm.
2. Tabiat tarixi ekoturizmi.
3. Tabiat qo'riqxonalar va rezervatsiyalari ekoturizmi.
4. Sarguzasht ekoturizmi.

Ilmiy ekoturizm, ekologik turizm asosiy turlaridan biri bo'lib, u atrof-muhit, ekotizimlar va hayvonot dunyosini kuzatish, o'rganish va o'rganish maqsadida tabiiy hududlarga borishni o'z ichiga oladi. U tabiatni muhofaza qilish, ta'lim va ilmiy tadqiqotlar muhimligini ta'kidlaydi, bu esa barqaror amaliyotni targ'ib qilish va tabiiy resurslarni muhofaza qilish muhimligi haqida xabardorlikni oshirish bilan birga atrof-muhitga ta'sirni minimallashtirishga qaratilgan. Ilmiy ekoturizm ko'pincha mutaxassislar boshchiligidagi ekskursiyalarni o'z ichiga oladi, bu tashrif buyuruvchilarga tabiiy dunyoni chuqurroq tushunishga imkon beradi va davom etayotgan tadqiqot va tabiatni muhofaza qilish harakatlariga hissa qo'shadi.

³ Туризм". Сост. Е.Л. Пименова. - Ижевск: Издательство "Удмуртский университет", 2012. - 78 с.50.п

⁴ Zalatan A. and A. R. Gaston. Soft Ecotourism: the Substitution Effect. The Tourist Review, 4, 1996

Ekologik turizmning turlari Ekologik turizm bir qancha turlarga bo'linadi, chunki u turli xil tabiiy va madaniy muhitlar bilan bog'liqdir. Quyida ekologik turizmning asosiy turlari keltirilgan:

1. **Tabiatni kuzatish turizmi:** Bu turdagi turizmدا turistlar tabiatning go'zalligidan bahramand bo'lish, hayvonot va o'simlik dunyosini kuzatish bilan shug'ullanadi. Milliy bog'lar, qo'riqxonalar va biosfera rezervatlari ushbu turizmning asosiy manzillari hisoblanadi.
2. **Ekotizim turizmi:** Turistlar o'ziga xos ekotizimlarni, masalan, cho'llar, tog'lar, o'rmonlar yoki dengiz qirg'oqlarini o'rganadilar. Ushbu turizm turi orqali ekotizimlarning o'zaro bog'liqligi va muhofazasi haqida ko'proq ma'lumot olishadi.
3. **Madaniy va an'anaviy turizm:** Mahalliy aholi madaniyati va an'analarini o'rganish, ular bilan yaqin muloqot qilish orqali turistlar mahalliy jamiyat hayotini chuqurroq tushunishga imkon topadilar.
4. **Faol ekologik turizm:** Bu turizm turi faol dam olishni yoqtiruvchilar uchun mos keladi. Masalan, piyoda sayohatlar, velosipedda yurish, suv sporti yoki qushlarni kuzatish kabi faoliyatlarni o'z ichiga oladi.
5. **Agrar turizm:** Bu turdagi ekologik turizmда turistlar qishloq xo'jaligi faoliyatiga yaqinroq bo'lib, mahalliy dehqonchilik va chorvachilik jarayonlarini o'rganadilar. Bu turizm turi mahalliy iqtisodiyotni qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynaydi.

Ekologik turizmning ahamiyati Ekologik turizmning ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik ahamiyati juda katta. Ijtimoiy jihatdan u mahalliy aholi uchun yangi ish o'rinlari yaratadi va ularning yashash darajasini oshiradi. Iqtisodiy tomondan esa turizm faoliyatidan tushgan daromad ekologik loyihalarni moliyalashtirishga yo'naltiriladi. Ekologik jihatdan esa bu turizm turi tabiiy resurslarni muhofaza qilish va ular bilan oqilona foydalanish imkonini beradi.

Jamiyat rivojlanishi hozirgi bosqichining xarakterli xususiyatlaridan biri atrof-muhit ifloslanishining texnogen omillarining ortishi bo'lib, bu favqulodda holatlarda birinchi navbatda turistik resurslarning ekologik krizisiga olib keladi. Ekologik vaziyatning zo'rayishi butun dunyoda muammo darajasidagi holatdir. Shuning uchun bugungi kunda dolzarb vazifalardan biri tabiiy muhitni saqlash masalalarini hal qilishga yangicha yo'nalishlarni ishlab chiqishdir. Bunday yondashuvni kompleks darajada murakkab ijtimoiy-iqtisodiy va ekologik tizim sifatida qaralishi muhimdir. Ushbu muammolarni hal qilishda yetakchi o'rinni turizm egallaydi va buning asosiy sabablari quyidagilardan iborat:

1. Turizm dunyo xo'jaligida dinamik rivojlanayotgan tarmoqlardan biridir. U jahon milliy yalpi mahsulotida samarali o'rin egallaydi, jahon investitsiyalarining 7% ni o'ziga jalb qilgan

holda katta miqdorda yangi ishchi o'rinlari yaratishi ko'p mamlakatlarda soliq tushumlarining muhim manbasi hisoblanadi.

2. Turizm zamonaviy davlat iqtisodiyotining barcha muhim bo'g'inlariga, rivojlangan jamiyat hayotining barcha tomonlariga ta'sir ko'rsatadi. Turizm iqtisodiyotni tarkiban qayta qurishni ta'minlaydi va ijtimoiy taraqqiyot ustuvor almashuvining samarali vositalaridan biri hisoblanadi.

So'nggi bir necha o'n yilliklarda dunyoning turli mamlakatlarida ekologiya, tabiiy muhit va turizm o'rtasidagi munosabatlarni uyg'unlashtirishga qaratilgan dasturlar ishlab chiqilgan. Amalda bu dasturlar va turizmni rivojlantirishning muqobil variantlari yangi turistik obyektlarni qurishni cheklash va mahalliy joylashtirish vositalaridan keng foydalanish, ekologik toza transport turlarini targ'ib qilish, shuningdek, turistlar va mahalliy aholining ekologik ongini oshirishga qaratilgan. Ko'klamzorashtirishning mohiyati ko'p miqdorda an'anaviy energiya resurslarini iste'mol qilish hisobiga turizm faoliyatining atrof-muhitga salbiy ta'sirini minimallashtirishdan iborat.

Xulosa qiladigan bo'lsak, ekologik turizm barqaror rivojlanishning muhim qismi hisoblanadi. U nafaqat atrof-muhitni muhofaza qilishga xizmat qiladi, balki madaniy merosni saqlash va jamiyatlar o'rtasida ekologik ongni rivojlantirishga yordam beradi. Shunday ekan, ekologik turizmni yanada rivojlantirish va uning barqarorligini ta'minlash har birimizning zimmasimizdagi vazifadir.

References

1. O'zbekistonda ekologik turizmni rivojlantirish Konsepsiyasi, Ekologik xabamomasi, j. N 6, 2007, Toshkent 8-14-bb
2. Xaitov R. "Ekologik turizm" o'quv qo'llanma. – Toshkent: 2018. -248 b
3. Zalatan A. and A. R. Gaston. Soft Ecotourism: the Substitution Effect. The Tourist Review, 4, 1996
4. Туризм". Сост. Е.Л. Пименова. - Ижевск: Издательство "Удмуртский университет", 2012. - 78 с.50.п